

Darija Cvikl, Ph.D student,
Faculty of Tourism Studies – Turistica, University of Primorska
UDK 338.483.11:630*111(497.11)
338.48-6:613.86

ŠUMSKI WELL-BEING TURISTIČKI PROIZVOD – PRIMER SHINRIN-YOKU, OBEDSKA BARA, SRBIJA

FOREST WELL-BEING TOURIST PRODUCT – THE CASE OF SHINRIN- YOKU, OBEDSKA BARA, SRBIJA

Apstrakt: Šuma je svojevrsni prirodni resurs kapitala na osnovu kojeg se, eksploatacijom njenih nedrvenih proizvoda (eng. nonwood forest products – NWFP) i socialnih i kulturnih vrednosti (eng. social and cultural values – SCV) može realizovati well-being turističko iskustvo. Šuma ima blagotvorno dejstvo na čovekovo fizičko i psihičko zdravlje i doprinosi opštem blagostanju. Članak se bavi problematkom nedovoljnog prepoznavanja SCV indikatora i njihovog potencijala za razvoj well-being turizma u svetu. Pregledom naučne literature predstavljani su i rezultati istraživanja, koji se zasnivaju na eksploataciji NWFP i SCV u turističke svrhe. Takođe su predstavljena i korisna dejstva šume na čovekovo zdravlje. Kroz primer dobre anti-stres prakse iz Obedske bare (Srbija), predstavljen je takozvani shinrin-yoku šumski turistički proizvod.

Ključne reči: šuma, turizam, well-being, socialno-kulturne vrednosti (SCV).

Abstract: Forest is one of the natural sources of capital in tourism but not exploited enough for tourist purposes in the sense of taking advantage of the potential of its non-wood forest products (NWFP) and social and cultural values (SCV) in general. An exploitation of NWFP and SCV indicators can realize a well-being tourist experience. It has been proven that forest has stimulating effects on human health and the general welfare. This article deals with the issue of insufficient recognition of SCV's indicators and their potential for the development of well-being tourism in the world. This paper presents an overview and findings in the existing scientific literature regarding insufficient recognition of SCV's indicators and their potential for the development of well-being tourism in the world. Beneficial effects of forests on human wellbeing are presented as well as an example of good anti-stress practice of forest well-being tourist product named shinrin-yoku, which was carried out in Obedska bara, Serbia.

Keywords: forest, tourism, well-being, social and cultural values – SCV.

Uvod

U poslednje dve decenije, Evropski sektor za šumarstvo u okviru Ministarske konferencije za zaštitu šuma u Evropi (eng. Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe – MCPFE) prepoznaje značaj ra-

zličitih socijalnih i kulturnih vrednosti šuma (eng. social and cultural values – SCV) za razvoj novih i inovativnih turističkih aktivnosti. I pored toga što su ove vrednosti prepoznate i što imaju direktan ili indirektan uticaj na turističku privredu, procena njihovog uticaja još nije uključena u održivo upravljanje šumama.

Stoga je MCPFE 2003. godine dao preporuke na evropskom nivou, o tome na koji način objediniti prikupljanje i praćenje SCV indikatora. Članak se bavi problematkom nedovoljnog prepoznavanja SCV i njihovog potencijala za razvoj *well-being* turizma. Kroz primer dobre prakse iz Obedske bare predstavljen je takozvani *shinrin-yoku* šumski turistički proizvod. Veoma mali broj studija bavi se vrednovanjem ili korišćenjem SCV indikatora u turističke svrhe. Stoga su institucionalni okviri uglavnom fokusirani na drvenu industriju. U svim najbitnijim međunarodnim razvojnim dokumentima (UNWTO, 1987; MA, 2005; The World Bank IBRD, 2016; MCPFE 2015; GOS, 2014; European Commission, 2013; WCED, 1987; FTP, 2013, 14-15; Europe 2020), SCV indikatori su predstavljeni kao potencijal za postizanje strateških ciljeva kako u turizmu, tako i šumarstvu. Eksploatacija SCV podstiče razvoj novih zelenih radnih mesta, održivi razvoj i jača konkurentnost turističke destinacije.

Rad se bavi šumom kao prirodnim okruženjem i prirodnim resursom kapitala na osnovu kojeg se, eksploatacijom SCV indikatora, može obezbediti turističko iskustvo (Patel et al, 1999) i pozitivan uticaj na ljudsko zdravlje. Priroda se smatra kapitalom koji, kroz određene ekosistemske usluge, obezbeđuje zalihe dobara i usluga ljudima i društvu u celini (Orondo-Rodriguez, Grausatorras, Kalla, Demps, Gómez-Baggethun, Garcia i Reies-Garcia, 2015, 3). U radu su predstavljeni potencijali šuma sa visokim razvojnim SCV potencijalom, pogotovo pozitivnim efektima nedravnih proizvoda i usluga iz šume, koje blagotvorno deluju na zdravlje i blagostanje ljudi i kao takvi predstavljaju potencijal za razvoj *well-being* turizma.

Pregled literature

U skladu sa Ustavom Svetske zdravstvene organizacije (eng. WHO), zdravlje čoveka podrazumeva potpuno fizičko, mentalno

i socijalno blagostanje, a ne samo odsustvo bolesti ili iscrpljenosti. Turizam blagostanja (eng. *well-being*), terminološki je evoluirao iz koncepta *wellness-a*, a obuhvata fizičko i mentalno blagostanje. Oblast turizma, od devedesetih godina prošlog veka, fokusira se na povećanje ili poboljšanje dobrobiti potrošača. *Well-being* turizam se smatra kao podvrsta zdravstvenog turizma, mada neki autori izjednačavaju koncept *well-being* turizma sa *wellness* turizmom (Huijbens 2001 u Konu, 2015, 5), čiji je cilj, osim jačanja fizičkog i mentalnog zdravlja, i pružanje prijatnog i raskošnog iskustva (Konu, 2015, 5).

Dobrobit čoveka povezana je sa kvalitetom njegovog života, a kvalitet života pripada oblastima koje se odnose na javni interes i povezan je sa savremenim principima održivosti. Dok je dobrobit zajednice socijalni cilj koji zavisi od pristupa resursima, (UNEP, 2005, 19), dobrobit turista i posetilaca smatra se ekonomskom kategorijom i jednim od parametara za postizanje održivog razvoja u određenoj životnoj sredini (UNEP, 2005, 22). Prema nalazima UNEP (eng. United Nations Environment Programme), za razvoj *well-being* turizma, nadležna su pojedinačna ministarstva i njihova saradnja sa Ministarstvom turizma. Danas se moderno društvo suočava sa „sedećim” stanovništvom, a sveprisutni stres i problemi dovode do hroničnih oboljenja, gde savremena medicina ima tek korektivnu ulogu. U smislu promovisanja zdravog društva, priroda¹ nudi potencijal za poboljšanje zdravlja i opšteg blagostanja (Nilsson et al., 2011, 1).

Šuma je važan izvor nedravnih proizvoda², u koje ubrajamo i SCV vrednosti. Šuma

¹ Tu ubrajamo elemente, kao što su: šume, parkovi, drveće i bašte.

² Nedrvni proizvodi i ekosistemske usluge su termini koji se koriste u svim međunarodnim izveštajima i statistikama, zbog čega su tako nazvani i u ovom radu. Tu spadaju i SCV indikatori koji takođe predstavljaju turistički potencijal pojedinih funkcija šume i osnovu za razvoj šumskog turizma. U nedrvne proiz-

je sveobuhvatan ekosistem ekoloških i socijalnih vrednosti (Patel et al, 1999), te je zbog toga neophodno izmeniti definiciju šumske privrede iz proizvodne u potrošačku (Sanes Gallis i Kasperidus 2010, 24)

Šume predstavljaju prirodni resurs za razvoj *well-being* turizma, ali u ovom kontekstu one ostaju u velikoj meri neiskorišćen resurs. Koncept šumskog *well-being* turizma razvila je Konu 2014. godine i može se definisati na osnovu njegovog osnovnog resursa – šume, koja kao takva nudi *well-being* šumske turističke proizvode i usluge. Šumski *well-being* turizam izvodi se u šumi ili u blizini šume, a njegovi proizvodi mogu da sadrže fizičke tehnike i tehnike relaksacije, a korišćenje šumskih resursa³ pruža i edukativne aktivnosti (Konu, 2015, 6). Japan je ponudio relativno novu tradiciju takozvanog „šumskog kupatila” (japanski *shinrin-yoku*), koji se svrstava u oblik rekreativnog opuštanja u šumi (ibid, 6). *Shinrin-yoku* smatra se *well-being* turističkim proizvodom. U Srbiji, Medical Spa Asocijacija nudi sličan proizvod, koji je nedavno razvijen pod imenom *šumski hamam* (izvor: <https://mspaarbije.wordpress.com/>). *Well-being* turizam se može definisati kao slobodna aktivnost onih koji, zbog ličnog zadovoljstva, zdravlja i duhovne vežbe, te ličnog blagostanja i dobrobiti putuju do destinacija koje pružaju širok spektar takvih usluga (Konu, 2015). Ove usluge uključuju fizičku aktivnost, mentalno opuštanje, jačanje duhovne svesti, različite vežbe za jačanje tela i uma, i slično. Zato je važno da se pružanje ovakvih usluga empirijski i horizontalno integriše sa znanjima iz oblasti zdravstva, zaštite životne sredine i društvenih nauka,

vode ubrajaju se: hrana, dekorativni proizvodi, ukrasno bilje, boje, sirovine za farmaceutsku industriju, aromatični proizvodi, meso divljih šumskih životinja, divlji med i pčelinji vosak, štavljena koža i trofeji (MCPFE, 2015 26).

³ Pod šumskim resursima, Konu verovatno podrazumeva tzv. nedrvne šumske proizvode MCPFE (2015).

u saradnji sa istraživačkim grupama iz različitih disciplina i profesija, kao što su psihologija, ekonomija, pejzažna arhitektura, šumarstvo i medicina (Nilsson et al, 2011, 2). Takve *well-being* destinacije obično se nalaze na atraktivnim prirodnim područjima. Finska je *well-being* turizam definisala kao turizam sa posebnom strategijom na međunarodnom tržištu, sa fokusom na prirodnim resursima, koji predstavljaju jezgro *well-being* turizma (Konu, 2015). U Japanu je šuma uključena u *well-being* turizam još 1982. godine, kad je Institut za šumarstvo Japana (eng. Forest Agency of Japan) započeo promociju *shinrin-yoku* metode kao antistres i relaks terapije (Quing, 2010, 9).

Da bi se ilustrovao jedan od *well-being* turističkih proizvoda, predstavljena je *shinrin-yoku* metoda, izvedena 25.05.2016. godine u Obedskoj bari. Ukratko su prikazani i mogući pravci razvoja takvog *well-being* šumskog proizvoda.

Metoda rada i rezultati

Pregled literature obuhvatao je 13 naučnih radova, a ostalih 16 izvora predstavlja pomoćnu literaturu, razvojna dokumenta ili dokazno gradivo izvedenog šumskog turističkog *well-being* proizvoda. Metoda rada sprovedena je na sledeći način: prikupljanje literature na osnovu ključnih reči, prikupljanje međunarodnih razvojnih dokumenata u smislu boljeg razumevanja problematike, analiza podataka i zaključivanje na osnovu dedukcije. Traženi termin »šumski *well-being* turizam« pojavio se tek u jednom radu (Konu, 2015, 6), dok su dva obrađena rada (Chen i Nakama, 2012; Collier et al, 2004) upotrebljavali termin »šumski turizam«. Zbog malog broja naučne literature na temu šumskog *well-being* turizma obrađeni su i radovi sa sličnom terminologijom: nature tourism (Bell et al, 2009), tourism and recreation use of land (Williams i Shawb, 2009). Pregled literature obuhvatio je radove na en-

gleskom, slovenačkom i hrvatskom jeziku. Potrebno je napomenuti da se u kineskim naučnim radovima godinama koristi termin „šumski turizam“, ali je, na žalost, većina radova dostupna samo na kineskom jeziku i stoga nisu predmet ovog literarnog pregleda.

Termin nedrvni proizvodi (eng. non-wood products – NWFP ili non-timber products) uglavnom se koristi u razvojnim dokumentima, u oblasti upravljanja šumama, ali i u naučnoj literaturi. Prikupljeni rezultati podeljeni su u dve grupe: uticaj šume na ljudsko zdravlje i blagostanje i inhibitorni faktori u razvoju *well-being* turizma.

Uticaj šume na ljudsko zdravlje i blagostanje

Međunarodna banka za obnovu i razvoj ocenila je još 2004. godine da je šumski ekosistem najpotpuniji ekosistem na Zemlji (kopno, obradive površine, šume, gradovi, mora, reke, polarna područja, ostrva i planine) (Pagiola et al, 2004,66). Osim osnovnog proizvoda, od drveta se dobijaju i prirodni ili prerađeni proizvodi koji doprinose poboljšanju zdravlja i opšteg blagostanja ljudi (Sanesi et al, 2010). Kroz evoluciju, drveće je razvilo jedinstven hemijski odbrambeni sistem koji se zasniva na naprednim funkcionalnim molekulima. Ti molekuli su veoma bogati bioaktivnim i zaštitnim supstancama koje se smatraju prirodnim antibioticima, antioksidansima, antikanceroidima i estrogenima. Takvi proizvodi koriste se kao aditivi u farmaceutskoj i prehrambenoj industriji (Nilsson et al., 2011, 8). Iako su proizvedeni od drveta, smatraju se nedrvnim proizvodima. Tržišna vrednost nedrvnih proizvoda u Evropi procenjuje se na 2,3 milijarde evra, dok je vrednost socijalnih, ekoloških i biosferičnih usluga 619 miliona evra (MCPFE, 2015, 26).

U jednom istraživanju koje je proučavalo isceljujući efekat šume na ljudski imuni

sistem, meren je nivo limfocita u krvi ispitanika pre i posle boravka u šumi. Rezultati su pokazali da jedan dan proveden u šumi značajno utiče na povećanje nivoa limfocita u krvi, dok, na primer, jednodnevna poseta gradu nema nikakav uticaj na limfocite. Štaviše, boravak u šumi jednom mesečno omogućava održanje povišenog nivoa limfocita u krvi, jer blagotvorni učinak šumskog kupatila traje do 30 dana. Na osnovu ovih rezultata došlo se do zaključka da šuma izuzetno povoljno deluje na čovekov imuni sistem. To otkriće je autor Quing (2010) izneo kao jedino do tada objavljeno.

Terapeutska funkcija prirode doprinosi razvoju *well-being* turizma, tako što utiče na eliminisanje stresa, razdražljivosti, poboljšanje koncentracije i zdravlja ljudi. U Švedskoj, na primer, već godinama unazad razvija se mreža takozvanih terapijskih bašta. Finska, Švedska i Norveška su uvrstile šume u redovan školski program kao deo zelene učionice (Nilsson et al., 2011, 3). Prema izveštajima Ministarske Konferencije za zaštitu šuma u Evropi, u 2015. godini (MCPFE, 2015, 129) je 25% evropskih zemalja izvestilo EU o donošenju odluka i usvajanju amandmana koji se odnose na promociju i korišćenje nedrvnih proizvoda i usluga. Island je trenutno jedina evropska zemlja koja je usvojila prvi pravni propis u oblasti nedrvnih proizvoda i usluga (eng. Non-wood forest products – NWFP), a odnosi se na savremeno rukovođenje šumama. Estetska funkcija šuma takođe deluje pozitivno na ljudsko zdravlje i blagostanje. Istraživanje koje se bavilo delovanjem akustičnih snimaka šume na ispitanike, pokazalo je da većina ispitanika pozitivno ocenjuje zvukove šume i da zvučni efekat šume blagotvorno i terapeutski deluje na ljudsku psihu (Močilnik Mlakar pirnat 2010, 179). Rezultati istraživanja o uticaju šume na čoveka, a čiji je glavni cilj bio da se razvije model šumskog turističkog proizvoda, pokazali su da je šuma idealno okruženje i resurs za razvoj *well-being* turizma i inovativnih šumskih turističkih proizvoda (Konu, 2015 4).

Inhibitorni faktori razvoja *well-being* šumskog turizma

Pregled literature i razvojnih dokumenata ukazao je i na određene probleme, koji onemogućavaju implementaciju naučnih istraživanja o korišćenju šume u turističke svrhe. Najizraženiji problemi su:

1. institucionalni okviri koji ostaju nepromenjeni u svim relevantnim evropskim zemljama (MCPFE, 2015, 129).
2. Da bi se šume koristile u turističke svrhe neophodno je izvršiti interdisciplinarnu integraciju različitih delatnosti i profesija, kao na primer, zdravlja i sektora zaštite životne sredine, kao i društvenih nauka (Saxena i Ilbery, 2008). Takva integracija je neophodna, ali zahteva formiranje posebnih agencija i okupljanje stručnjaka s dugogodišnjim iskustvom, a ujedno treba da bude podržana od strane svih učesnika (Strauch et al, 2016).
3. Problem finansiranja projekata, koji bi podržali šire interdisciplinarno istraživanje (Nilsson et al., 2011, 3). Zbog nedostatka interesovanja i motivacije za interdisciplinarnu integraciju, sproveden je veoma mali broj istraživanja, na osnovu kojih su definisani najbolji programi za eksploataciju nedrvenih proizvoda i usluga u oblasti turizma, koji su osnova za razvoj šumskog *well-being* turizma.
4. Nerazumevanje stavova i percepcija lokalnih zajednica u datoj oblasti, što dodatno ometa uzajamno razumevanje i balansiranje interesa turističke struke. Iskustvo i ekološka svest savremenog turista teraju ga da zadovolji svoje potrebe, kao i želju za aktivnim učešćem u određenoj životnoj sredini (Holden, 2006, 80).
5. Iza politike očuvanja zaštićenih oblasti često se nalaze prikriveni interesi, koji dovode do socijalne nejednakosti (Sen i Pattanaik, 2016, 308-310), što je potvrdilo i istraživanje u Nacionalnom parku

Sanjai Gandhi u Bombaju (Maharaštra, Indija). Donosioci odluka u turizmu često primenjuju određene razvojne ciljeve, koji zbog rekonstruisanja prirodnog područja u rekreativne svrhe primoravaju lokalno stanovništvo da napušta svoje domove.

Primer dobre prakse – invitacije *shinrin-yoku* u Obedskoj bari

Primer dobre prakse, kada je reč o sprovođenju šumskog *well-being* turističkog proizvoda, odnosi se na *shinrin-yoku* radionicu, predstavljenu na Simpozijumu šumske medicine u Beogradu, 24. i 25. maja 2016. Radionica se zasnivala na tzv. teoriji restorativnog iskustva (eng. restorative experience theory), koju je predstavio Amos M. Clifford, osnivač Centra restorativnih procesa (eng.Center for Restorative Process). Ova teorija objašnjava kako prirodno okruženje može pomoći ljudima da povrate izgubljenu energiju, pojačaju sposobnost međusobnog prilagođavanja, fokusiranja pažnje i ujedinjenja (Nilsson et al., 2011, 9), eliminisanja ili ublažavanja psihosomatskih poremećaja i mentalnog stresa. Šuma je prva od prirodnih zelenih površina gde se ljudi mogu najlakše opustiti, jer kontakt sa šumom podiže stepen psihološkog ugođaja (eng. psychological well-being – PWB). Zbog toga je pravi odnos sa prirodom od suštinskog značaja za zdrav život (Močilnik i Pirnat 2010, 180).

Sledi kratak pregled *shinrin-yoku* metode koji se može smatrati jednim od turističkih *well-being* šumskih proizvoda, i koji kombinuje holistički pristup i primenu šumskih nedrvenih resursa, a istovremeno podiže svest posetilaca šume. *Shinrin-yoku* invitacije predstavio je Amos M. Clifford iz Sjedinjenih Američkih Država, psihoterapeut sa četrdesetogodišnjim iskustvom u integraciji čoveka i prirode.

Osnovni podaci:

1. Vreme trajanja: 1,5 sat.

2. Dužina hoda: 1 kilometar.
3. Tempo hoda: sporo, sa povremenim pauzama za vreme primenjivanja pojedine invitacije (op.a. invitacija znači poziv svim učesnicima da, kroz različite tehnike, primenjuju i opažaju šumske blagodeti).
4. Lokacija: prirodni rezervat Obedska bara, Srbija.
5. Predstavljene invitacije: „kamera”, taktilna i olifaktorna percepcija drveća, biljaka, ljudi, šumskog humusa, auditorno detektovanje šumskih zvukova, vizuelna percepcija prirode oko nas, poziv da se izraze osećanja (verbalno, ali i u obliku kreativnog slikarkog izražavanja).
6. Željeni efekat: iskustvo udruženja i integracije šume i čoveka, shvatanje lekovitog dejstva šume na ljudsku psihu i koncentraciju, eliminisanje stresa, rekreacija i međusobno druženje.
7. Postignuti efekti⁴:
 - a. umirujući i terapijski zvuk šume kroz cvrkut ptica, zujanje insekata, šuštanja lišća,
 - b. prijatan boravak i vizuelna percepcija šume i života u šumi – pogled izbliza i pogled u daljinu;
 - c. integracija čoveka i prirode putem dodira – „osećaj povratka prirodi”,
 - d. pokušaj da se koncentracija svede na iskustvo trenutka „sada i ovde”,
 - e. povezivanje pojedinačnih učesnika, spontana potreba za stvaranjem i kreativnim slikarskim izražavanjem, gde umetnička vrednost nije u prvom planu.

Obedska bara je prirodno zaštićeno područje u obliku potkovice, sa veoma raznovrsnim biljnim i životinjskim svetom. Postoji kružna edukativna staza dužine 7 km, zatim staza uz obalu Obedske bare dužine oko 5 km, više osmatračnica, ostrvo ptica, vodena ogledala, postavljeni su putokazi i informativne table, nadstrešnice, čamci za razgleda-

nje. Od 2013. godine u turističku ponudu uveden je katamaran, kapaciteta 12 osoba za vožnju i razgledanje Bare. U cilju praćenja ptica izgrađena je osmatračnica.

Među učesnicima *shinrin-yoku* radionice bili su i tvorci najinovativnije ideje u oblasti turizma Slovenije 2014. godine, takozvanog šumskog *selfness-a* (slo. Gozdni Selfness), koji se ubraja među inovativne *well-being* šumske turističke proizvode.

Obedska šuma nudi mnoštvo različitih naučno-rekreativnih sadržaja. Izvođenje *shinrin-yoku* metode počelo je simboličnom kružnom postavkom učesnika, pod vođstvom šumskog terapeuta Amosa M. Clifforda. Centralni deo *shinrin-yoku* ugođaja odnosio se na upotrebu svih čulnih doživljaja.

Osmatranje prirode vršilo se »snimcima« pojedinaца izbliza i u daljinu, pomoću takozvane »camera invitation«. Invitacija se radi u paru, a pojedinac se nalazi u ulozi kamere.

Shinrin-yoku šumska radionica završila se kreativnim slikarskim projektom, gde su učesnici spontano izrazili svoja osećanja nakon posete šumi.

Analiza i interpretacija predstavljenog primera dobre prakse temelji se na subjektivnoj percepciji autora kao jednog od učesnika radionice. Uzimajući u obzir činjenicu da ljudi različito doživljavaju istu situaciju, neophodno je ispitati pojedinačno iskustvo svakog učesnika radionice, kako bi se obezbedile informacije o prikladnosti *shinrin-yoku* radionice kao turističkog proizvoda u šumskom *well-being* turizmu.

Shinrin-yoku radionica predstavljena je kao turistički proizvod šumskog *well-being* turizma u šumi Obedska bara. Radionica je imala karakteristične elemente *well-being* turističkog proizvoda:

- fizičke tehnike – hod.
- korišćenje prirodnih resursa – šumsko tlo, lišće, kora, voda.
- nastavne aktivnosti – predstavljanje invitacije „kamere”, taktilna i olifaktorna

⁴ Postignuti rezultati zapisani su na osnovu ličnog iskustva autora i razgovora sa učesnicima radionice 25.05.2016.

percepcija drveća, biljaka, ljudi, auditorno detektovanje zvukova šume, vizuelna percepcija prirode, poziv na verbalno izražavanje osećanja.

Radionicu je pohađalo 40 učesnika: pet Slovenaca, jedan Japanac, dva Crnogorca, a ostali učesnici su bili iz Srbije. Učesnik iz Japana i šumski terapeut Amos M. Clifford imali su prevodioca, koji je simultano prevodio sa srpskog na engleski i obrnuto. Sve invitacije imale su pozitivan odziv. Ipak, opažene su razlike u prihvatanju i percepciji pojedinih invitacija, verovatno zbog kulturoloških razlika među pojedinim učesnicima. Sličan primer dogodio se i u Finskoj, gde su japanski turisti reagovali suprotno očekivanjima Finaca (Konu, 2015, 9).

Zaključci:

1. Iz navedenog se može zaključiti da *shinrin-yoku*, zbog različitih društvenih i kulturnih običaja, nije u potpunosti primenjiv u međunarodnom okruženju, što znači da je potrebno modifikovati originalnu verziju metode i prilagoditi je tipovima turista.
2. Učesnici radionice *shinrin-yoku* bili su različitih uzrasta, oba pola, iz četiri zemlje. Učesnik iz Japana predstavljao je najudaljeniju zemlju, a ostali učesnici iz Srbije, Slovenije i Crne Gore predstavljali su zemlje, koje su imale zajedničku istoriju. Zbog toga je i komunikacija među njima bila prisnija (lakše su delili međusobne osećaje). Iz ovog proizilazi da bi za formiranje grupe učesnika bilo potrebno uzeti u obzir demografsku strukturu i prethodno proveriti njihova interesovanja i sistem vrednosti.
3. Među učesnicima je bilo nekoliko doktora nauka iz oblasti psihoanalitike, šumarstva i ekonomije, dok su ostali učesnici bili stručnjaci iz oblasti medicine, psihologije, fizioterapije, filmske režije,

sporta, obrazovanja, menadžmenta i turizma.

4. Izvođenje invitacija kroz *shinrin-yoku* metodu je prvi put prezentovano na geografskom prostoru Balkana. Putne troškove, smeštaj i učešće na simpozijumu platili su učesnici, dok je ostale troškove snosio organizator MSPASS. Zbog toga nije bilo moguće izvršiti analizu na osnovu tzv. *willingness to pay* – WTP metode, tj. maksimalne cene koju su potrošači spremni da plate za određeni turistički proizvod.
5. Itinerer nije striktno poštovan, što se pokazalo kao dobro. Tehnike invitacija izvedene su prema rasporedu, ali se grupa zbog spontanog delovanja zadržala u šumi duže nego što je bilo predviđeno. Pojedini učesnici su, nakon završene poslednje invitacije, međusobno prezentovali *selfness* tehnike. Zbog pogoršanja vremenskih uslova, posmatranje ptica u Obedskoj bari nije bilo izvodljivo. Ostale aktivnosti sprovedene su prema itinereru.

Održana *shinrin-yoku* radionica pokazala se kao pozitivno iskustvo za sve učesnike. U razmeni stavova nije bilo negativnih komentara, ali je potrebno uzeti u obzir činjenicu da učesnici nisu bili pozvani na procenu radionice. Mislim da je implementacija *shinrin-yoku* radionice kao turističkog proizvoda moguća u različitim kulturnim sredinama, ali je neophodno prethodno istražiti ciljne grupe učesnika, odabrane prema ciljnom tržištu (učesnici su u tom slučaju *incoming* turisti iz ciljnih država). Prilikom oblikovanja šumskog turističkog *well-being* proizvoda treba uzeti u obzir očekivanja učesnika, njihove percepcije pojedinih elemenata proizvoda i sl. Za mene najvrednije iskustvo bilo je u prenosu znanja o koristima šumskih neдрvnih proizvoda, kao i o tradicionalnoj *shinrin-yoku* metodi, koja predstavlja svojevršno japansko kulturno nasleđe.

Zaključak

Na osnovu pregleda literature, može se zaključiti da postoji opravdanost ulaganja u nedrvene šumske proizvode, a posebnu pažnju treba usmeriti na razvoj turističke funkcije šume. Šuma takođe predstavlja prirodni resurs kapitala, koji omogućava i zahteva održivi razvoj, stvaranje novih zelenih radnih mesta, te kreiranje i plasman inovativnih turističkih proizvoda i usluga, pogotovo u sferi *well-being* turizma. Potrebno je istražiti uticaj šuma na čoveka i sa rezultatima takvih istraživanja povezati društveno-humanističke nauke sa drugim disciplinama. Bez obzira na dokazanu činjenicu da šume deluju terapeutski i da predstavljaju bogatu prirodnu apoteku koja nudi obilje prehrambenih proizvoda, očigledno je da postoji nedovoljan broj stručnih istraživanja na osnovu kojih bi se formirali korisni proizvodni programi (Nilsson et al., 2011, 8). Da bi se šumski turistički proizvodi razvijali, potrebno je interdisciplinarno povezati različite discipline i struke. Sa takvom ponudom, koja se može nazvati šumska turistička ponuda, turistička destinacija, koja obiluje šumom, može stvoriti značajnu konkurentsku prednost. Na osnovu svega navedenog bilo bi opravdano razmotriti realne uslove za razvoj *well-being* turizma. Za buduća istraživanja preporučuje se saradnja sa onima koji su već implementirani dobru praksu u ovoj oblasti. U više navrata pokazalo se da stručnjaci često nisu svesni aplikativnosti svog šumskog turističkog proizvoda u međunarodnim okvirima.

Šuma kao stanište ima veliki potencijal, koji tek treba dalje istražiti, jer je trenutno nedovoljno iskorišćena u turističke svrhe (UNEP, 2005; Konu, 2015) To je dokazao i izvedeni *shinrin-yoku* kao turistički proizvod šumskog *well-being* turizma u Obedskoj bari.

Literatura

- Chen, Bixia; Yuei, Nakama. (2012). Thirty years of forest tourism in China. The Japanese Forest Society and Springer. J For Res, p.p. 1 – 8.
- Collier, Pat; Short Ian and Dorgan Jim. (2004). Markets for Non-Wood Forest Products. COFORD, National Council for Forest Research and Development, Dublin, Ireland
- Europe 2020 – H2020. (2016). Teaming project Renewable materials and healthy environments research and innovation centre of excellence (InnoRenew CoE). Funded by the Horizon 2020 Framework Programme of the European Union
- European Commission. (2013). A new EU Forest Strategy: for forests and the forest-based sector. Brussels.
- FTP – Forest-based Sector Technology Platform. (2013). Strategic Research and Innovation Agenda for 2020.
- Furoshiki tehnika: <http://furoshiki.com/>
- GOS (2014). Seychelles Biodiversity Strategy and Action Plan 2015-2020
- Holden, Andrew. (2006). Tourism Studies and the Social Sciences. Routledge, Taylor & Francis e-Library.
- Konu, Henna. (2015). Developing a forest-based wellbeing tourism product together with customers – An ethnographic approach. Tourism Management, No.49, pp. 1-16. Esevier Science Ltd.
- MA – Millennium Ecosystem Assessment. (2005). Living Beyond Our Means. Natural Assets and Human Well-being. Statement from the Board
- MCPFE – Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe. (2015). Forest Europe, 2015: State of Europe's Forests 2015.
- MCPFE – Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe. (2015). Forest Europe, 2015: State of Europe's Forests 2015. Elektronski vir: <http://www.foresteurope.org/docs/fullsoef2015.pdf>.
- Močilnik Mlakar, Jana in Pirnat Janez. (2010). Pomen zvočne podobe gozda za njegovo estetsko vlogo. Znanstvena razprava.

- Gozdarski vestnik 68, pp. 178 – 189. GDK: GDK 907.6(045)=163.6.
MSPASS: <https://mspaasrbije.wordpress.com/about/338-2/>
- Nilsson, Kjell, Sangster, Marcus, Gallis, Christos, Hartig, Terry, Sjerp de Vries, Seeland, Klaus, Schipperijn, Jasper. (2011). *Forests, Trees and Human Health*. Znanstvena monografija. Springer.
- Obedska bara:
<http://www.pzpzp.rs/sr/zastita-prirode/podrucja-od-medunarodnog-znacaja/srp-obedska-bara.html>
- Pagiola, Stefano; von Ritter, Konrad; Bishop, Joshua. (2004). How much is an ecosystem worth? Assessing the economic value of conservation, The World Bank Environment Department. Environment Department paper No. 101
- Patel Aviva, Rapport J. David, Vanderlinden Loren, Eylesf John. (1999). *Forests and societal values: comparing scientific and public perception of forest health*. The Environmentalist 19, 239 – 249. Kluwer Academic Publishers, Boston.
- Quing, Li. (2010). Effect of forest bathing trips on human immune function. *Environment Health Preventive Medicine* 15, pp. 9-17.
- Sanesi Giovanni, Gallis Christos and Kasperidus Hans Dieter. (2010). *Urban Forests and Their Ecosystem Services in Relation to Human Health*. DOI 10.1007/978-90-481-9806-1_2, © Springer Science+Business Media.
- Saxena, G., Ilbery, B. (2008). Integrated rural tourism. *A Border Case Study Annals of Tourism Research*, Vol. 35, No. 1, pp. 233–254.
- Sen, Amrita in Pattanaik, Sarmistha (2016). *Politics of Biodiversity Conservation and Socio Ecological Conflicts in a City: The Case of Sanjay Gandhi National Park*, Mumbai.
- Strauch, M. Ayrón; Rurai, T. Masegeri and Almedom T. Astier. (2016). Influence of forest management systems on natural resource use and provision of ecosystem services in Tanzania. *Journal of Environmental Management* 180, pp. 35 – 44.
- The World Bank IBRD, IDA, 12.07.2016: Forest area in % of land area 1990 – 2015. <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&type=metadata&series=AG.LND.FRST.ZS#>
- UNEP (United Nations Environment Programme) and WTO (2005). *Making Tourism More Sustainable. A Guide for Policy Makers*. Elektronski vir: <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx0592xPA-TourismPolicyEN.pdf>
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). UNESCO 2002: 6. (2003). Sixth extraordinary session Paris, UNESCO Headquarters, Room II 17 – 22 March 2003. Elektronski izvor: <http://whc.unesco.org/archive/2003/whc03-6extcom-inf04de.pdf>
- UL RS – Uradni list Republike Slovenije, št.111, 05.12.2007. Resolucija o nacionalnem gozdnem gospodarstvu – ReNGP.
- UNWTO – United Nation World Tourism Organization. (2015). *Tourism and the Sustainable Development Goals*.
- Vlada republike Slovenije (2015). Predlog zakona o gospodarjenju z gozdovi v lasti Republike Slovenije. Elektronski izvor: http://www.mkgp.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/1328/7954/
- WCED – World Commission on Environment and Development. (1987). *Report: Our Common Future*. Oxford University Press.